

ПОРЯДОК ПРОХОДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Бершов Геннадій Євгенович - кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

УДК 343.98

У статті підкреслено, що військова служба є складовим елементом діяльності із забезпечення захисту незалежності та територіальної цілісності України, яка відбувається виключно в порядку та на підставах, установлених законом. Наголошено, що забезпечення належної кримінально-правової охорони порядку проходження військової служби, а також своєчасного виявлення кримінальних протиправних посягань у зазначеній сфері суспільних відносин і їх ефективне досудове розслідування неможливе без розуміння сутності й ознак військових кримінальних правопорушень, а також без характеристики сфери, яка підлягає кримінально-правовій охороні.

Ключові слова: порядок, проходження, несення, військова служба, кримінально-правова охорона, криміналістичне дослідження.

The article emphasizes that military service is an integral element of activities to ensure the protection of the independence and territorial integrity of Ukraine, which takes place exclusively in the order and on the grounds established by law. It is emphasized that ensuring proper criminal legal protection of the order of military service, as well as timely detection of criminal violations in the specified sphere of social relations and their effective pre-trial investigation is impossible without understanding the essence and signs of military criminal offenses, as well as without characterizing the sphere that is criminally punishable - legal protection.

Key words: order, passage, carrying, military service, criminal law protection, forensic investigation.

Articolul subliniază că serviciul militar este un element integrant al activităților de asigurare a protecției independenței și integrității teritoriale a Ucrainei, care se desfășoară exclusiv în ordinea și în temeiul stabilit de lege. Se subliniază că asigurarea unei protecții penale corespunzătoare a ordinului serviciului militar, precum și depistarea în timp util a încălcărilor penale în sfera specificată a relațiilor sociale și cercetarea lor preliminară eficientă este imposibilă fără înțelegerea esenței și semnelor infracțiunilor penale militare. , precum și fără a caracteriza sfera care se pedepsește penal - protecția juridică.

Cuvinte cheie: ordin, trecere, purtare, serviciu militar, protecție penală, ancheta criminalistică.

Постановка проблеми. Військова служба є складовим елементом діяльності із забезпечення захисту незалежності та територіальної цілісності України, яка відбувається виключно в порядку та на підставах, установлених законом. Порушення суспільних відносин в окресленій сфері призводять до наслідків, які вирізняються особливою суспільною небезпекою. У

зв'язку з цим порядок проходження військової служби знаходиться під кримінально-правою охороною, яка представлена системою (комплексом) засобів (кримінальним законодавством і кримінально-правовою політикою), що забезпечують охорону, в даному випадку порядку проходження військової служби, зосереджуючи зусилля на тому, щоб аналізовані

відносини (взяті під охорону кримінального закону) залишалися, як правило, об'єктами охорони й якомога менше зазнавали кримінальних протиправних посягань [1, с. 2–4].

Проте забезпечення належної кримінально-правової охорони порядку проходження військової служби, а також своєчасного виявлення кримінальних протиправних посягань у зазначеній сфері суспільних відносин і їх ефективно досудове розслідування неможливе без розуміння сутності й ознак військових кримінальних правопорушень. А це, своєю чергою, неможливо без характеристики сфери, яка підлягає кримінально-правовій охороні. Більше того, виокремлення властивостей порядку несення військової служби дозволить з'ясувати специфіку механізму вчинення кримінальних правопорушень у цій сфері. Тому нагальним і актуальним характеристика порядку несення військової служби як об'єкту криміналістичного дослідження.

Стан дослідження проблеми. Порядок проходження військової служби та порушення в цій сфері досліджують науковці з різних аспектів – адміністративно-правового, кримінально-правового, кримінального процесуального та криміналістичного. Крім того, окремі аспекти несення військової служби розкриваються через призму актуальних проблем військового права. Зокрема, мова йде про порушення порядку проходження військової служби, у тому числі військові кримінальні правопорушення; окремі аспекти вдосконалення військового законодавства України; особливості належної кримінально-правової оцінки порушення законів та звичаїв війни; правове забезпечення військової дисципліни та правопорядку; правове забезпечення військових формувань в Україні; роль судових органів у гарантуванні прав і свобод військовослужбовців та підтриманні правопорядку в збройних силах та інших військових формуваннях України; проблеми вдосконалення правового статусу суб'єктів публічного адміністрування сектору національної безпеки і оборони України; правові засади функціонування сектору безпеки і оборони і т. п. Але, не дивлячись на вагомий з точки зору теоретичної та практичної цінності доробок у вказаній царині

знань, характеристики порядку несення військової служби як об'єкту криміналістичного дослідження приділялось занадто мало уваги, через що велика кількість питань, значимих для формування криміналістичних рекомендацій стосовно розслідування військових злочинів, є невирішеними.

Метою цієї статті є надання характеристики порядку несення військової служби як об'єкту криміналістичних знань.

Виклад основного матеріалу. Військова служба згідно зі ст. 2 закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов'язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності [2]. Військову службу прийнято розуміти як інститут публічної служби, якій, на думку Р. Ботвінова, притаманні наступні ознаки:

- здійснюється специфічною організацією, заснованою державою, – військовою організацією держави (іноді вона йменується військом, озброєною силою, армією);
- порядок і умови вступу (залучення) до військової організації, перебування в ній і вихід із неї визначає держава;
- призначена для захисту держави від зовнішнього посягання спеціальними військовими методами, що припускають застосування засобів озброєної боротьби;
- внутрішнє улаштування військової організації, порядок управління нею, призначення керівників і встановлення відмінностей осіб, які до неї входять, від іншого населення країни визначає держава;
- фінансується із засобів бюджету держави [3, с. 129, 130].

Крім того, серед специфічних ознак військової служби варто назвати наявність постійного ризику для життя і здоров'я внаслідок того, що військовослужбовці можуть брати участь у воєнних конфліктах, бойових діях; уклад життя військовослужбовців є детально регламентованим специфічним правовим режимом, який розповсюджується не тільки на

час несення служби, а й на час поза службою, тобто військовослужбовець «завжди» служить; на військовослужбовців покладається підвищена юридична відповідальність і притягаються вони до неї в особливому порядку, регламентованому спеціальними нормами (статуту); з метою забезпечення неупередженого та ефективного виконання поставлених завдань військовослужбовці обмежені в низці прав і свобод.

З наведеного помітно, що військовій службі притаманні специфічні властивості, які в своїй сукупності визначають правовий статус указанного інституту. При цьому варто підкреслити, що поняття військової служби є багатозначним, оскільки його використовують як для позначення військового обов'язку, так і різновиду державної служби. Військовій службі, як і будь-якому правовому інституту, притаманні ознаки, що його характеризують і вирізняють з-поміж інших.

Однією з основних ознак, що характеризує військову службу, є регламентований законом порядок її проходження. Відповідно порушення такого порядку призводить до настання юридичних наслідків, зокрема притягнення до кримінальної відповідальності. Тому криміналістична характеристика військових злочинів обов'язково включає такий важливий елемент як встановлений порядок проходження (несення) військової служби. Мова йде про особливості прийняття, проходження та звільнення з військової служби [4, с. 89]. При цьому вказані особливості неможливо з'ясувати без визначення системи правового регулювання проходження військової служби, що безпосередньо вказує на взаємозумовленість названих рис.

Військові злочини є кримінально караними суспільно небезпечними діями, які порушують встановлений законом порядок проходження військової служби. При цьому заслуговує на увагу твердження, згідно з яким військові злочини пов'язані з військовою службою та дисципліною й які за своєю природою завдають шкоди юридичним інтересам військових за умови, що вони роблять це з повною повагою до судових гарантій. У кримінальному законодавстві України при тлумаченні

поняття військових кримінальних правопорушень не акцентовано, порядок несення якого виду військової служби порушується. За допомогою логічного аналізу положень розділу XIX КК України можна дійти висновку, що вони стосуються військової служби взагалі, як узагальнюючого поняття. Конкретний різновид служби, порядок проходження якого порушується, визначається в окремих статтях названого розділу закону про кримінальну відповідальність. Зокрема, згідно зі ст. 6 закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» розрізняють наступні види військової служби: строкову військову службу; військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період; військову службу за контрактом осіб рядового складу; військову службу за контрактом осіб сержантського і старшинського складу; військову службу (навчання) курсантів вищих військових навчальних закладів, а також вищих навчальних закладів, які мають у своєму складі військові інститути, факультети військової підготовки, кафедри військової підготовки, відділення військової підготовки; військову службу за контрактом осіб офіцерського складу; військову службу за призовом осіб офіцерського складу; військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період [2]. Відповідно порядок проходження військової служби може дещо уточнюватися та відрізнятися залежно від виду військової служби, а значить обов'язкові та факультативні елементи складів окремих видів військових злочинів теж будуть дещо відрізнятися.

При цьому порядок проходження військової служби характеризується наступними основними елементами. По-перше, громадяни, які вступили на військову службу за контрактом або за призовом, складають Військову присягу на вірність Українському народу. По-друге, особам, які проходять військову службу, присвоюються військові звання. По-третє, під час проходження військової служби обов'язкове додержання військової дисципліни, обов'язків військовослужбовців, а також військовозобов'язаних та резервістів під час проходження навчальних (перевірочних) і спеціальних зборів [5]. Зокрема, військова дисципліна – це бездоганне і неухильне додержання

всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених статутами Збройних Сил України та іншим законодавством України [5].

З урахуванням вищенаведеного слід погодитися з науковцями, які пропонують розуміти порядок несення військової служби як «1) стан урегульованості суспільних відносин, які виникають у процесі проходження служби різними категоріями військовослужбовців, під час їх служби і бойової діяльності, нормами права, підзаконними актами, традиціями, що існують у військовому середовищі, правилами співжиття в армійських колективах; 2) результат виконання військовослужбовцями встановлених правил і норм поведінки» [6, с. 677–678; 7, с. 207]. Указаний підхід убачається правильним, оскільки встановлені й закріплені правила проходження військової служби спрямовані не тільки на забезпечення дисципліни, а й належне функціонування військової сфери, зокрема, через своєчасне та суворе виконання наказів та інших установлених правил поведінки. Адже військова сфера є невід'ємною складовою обороноздатності України, яка полягає у готовності держави «до збройного захисту та її захист у разі збройної агресії або збройного конфлікту» [8]. Згідно з ч. 1 ст. 2 закону України «Про оборону України» оборона нашої держави «базується на готовності та здатності органів державної влади, усіх складових сектору безпеки і оборони України, органів місцевого самоврядування, єдиної державної системи цивільного захисту, національної економіки до переведення, при необхідності, з мирного на воєнний стан та відсічі збройній агресії, ліквідації збройного конфлікту, а також готовності населення і території держави до оборони» [8]. Тому цілком логічно під порядком несення військової служби розуміти систему, яка складається з взаємопов'язаних елементів, які водночас установлюють правила поведінки військовослужбовців під час проходження служби, в тому числі в бойовій обстановці, та визначають результати їх дотримання з метою забезпечення готовності та здатності до оборони України.

Окремо варто відзначити, що військова служба є багатозначною категорією, оскільки включає в себе різні її види. Приміром, окрім

видів військової служби, вказаних у ст. 6 закону України «Про військовий обов'язок і військову службу», військовослужбовці можуть нести гарнізонну та вартову служби [2]. При цьому залежно від різновиду військової служби останній властиві «специфічне призначення, принципи функціонування, характер вимог до кандидатів для вступу на військову службу, правове регулювання військово-службових відносин, встановлені для військовослужбовців повноваження й обов'язки, відповідальність, визначення обмежень і заборон» [9, с. 9–10]. Зокрема, мова йде про те, що порядок несення військової служби з урахуванням її різновиду визначається у нормах військового законодавства, яке, своєю чергою, представлено низкою нормативно-правових актів законодавчого та підзаконного характеру. В якості прикладу, можна навести закони України «Про оборону України» [8], «Про Збройні Сили України» [10], «Про військовий обов'язок і військову службу» [2], «Про Державну прикордонну службу України» [11], «Про Службу безпеки України» [12], «Військову присягу, військові статuti, положення про проходження військової служби різними категоріями військовослужбовців, настановлення, накази Міністра Оборони та інші акти військового законодавства» [13, с. 770; 7, с. 206].

Висновки. Отже, формування методики розслідування військових злочинів узагалі та окремих криміналістичних рекомендацій щодо проведення процесуальних дій, організації взаємодії та використання спеціальних знань під час розслідування вказаного різновиду кримінальних правопорушень потребує визначення властивостей порядку проходження військової служби як об'єкту криміналістичного дослідження. Така потреба зумовлена природою військових злочинів, які посягають на встановлений законодавством порядок несення чи проходження військової служби. Під час формування криміналістичних рекомендацій стосовно розслідування військових злочинів слід ураховувати, що порядок проходження військової служби є системою, яка складається з взаємопов'язаних елементів, які водночас установлюють правила поведін-

ки військовослужбовців під час проходження служби, в тому числі в бойовій обстановці, та визначають результати їх дотримання з метою забезпечення готовності та здатності до оборони України. При цьому варто відзначити, що військова служба є багатозначною категорією, оскільки включає в себе різні її види.

Список використаних джерел:

1. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.08. К., 2008. 32 с.
2. Про військовий обов'язок і військову службу: закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.
3. Давиденко В.В. Методика розслідування самовільного залишення військової частини або місця служби: дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ, 2015. 322 с.
4. Карпенко М.І. Військові злочини: характеристика, методика розслідування та запобігання: посібник / за заг. ред. д. ю. н., проф. В.К. Матвійчука. К.: ВД «Дакор», 2013. 472 с.
5. Карпенко М.І. Військові злочини: характеристика, методика розслідування та запобігання: посібник / за заг. ред. д. ю. н., проф. В.К. Матвійчука. К.: ВД «Дакор», 2013. 472 с.
6. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина. Курс лекцій. Київ: «Знання», 2000. 771 с.
7. Головка М.Б. Визначення родового об'єкта військових злочинів. *Право і суспільство*. 2014. № 6-2. Частина 2. С. 203–209.
8. Про оборону України: закон України від 06.12.1991 № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
9. Корж І.Ф. Військова служба в Україні: вступ, просування, припинення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2004. 20 с.
10. Про Збройні Сили України: закон України від 06.12.1991 № 1934-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 108.
11. Про Державну прикордонну службу України: закон України від 03.04.2003 № 661-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 27. Ст. 208.
12. Про Службу безпеки України: закон України від 25.03.1992 № 2229-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 382.
13. Кримінальне право. Особлива частина: підручник. Київ: НАВСУ, «Правові джерела», 1998. 896 с.